

9. Солженицын А. И. Раковый корпус: Повесть: [Текст]/ Александр Исаевич Солженицын. – М.: Худож. лит., 1990. – 462 с.

10. Ступницкая Н. Н. Проблематика и система образов романа А. И. Солженицына «В круге первом»: дис. ... канд. филол. наук: 10.01.02 /Ступницкая Наталия Николаевна. – Харьков, 2010. – 184 с.

11. Урманов А. В. Творчество Александра Солженицына: Учебное пособие/ А. В. Урманов. – 2-е изд. – М.: Флинта, 2004. – 384 с.

УДК 821. 112.2 – 31.09

Пастушенко Л.І.
(Дніпропетровськ, Україна)

КОНЦЕПЦІЯ ДОБРОЧЕСНОГО КОХАННЯ В НІМЕЦЬКОМУ «ГАЛАНТНОМУ» РОМАНІ

У статті осмислюються етико-філософські елементи художньої концепції кохання, розробленої німецьким письменником-романістом «галантного» літературного напрямку пізньобарокової доби.

Ключові слова: *поетична філософія почуття, «галантний» роман, поетика.*

В статті рассматриваются этико-философские составляющие художественной концепции любви, разработанной немецким писателем-романистом «галантного» литературного направления эпохи позднего барокко.

Ключевые слова: *поэтическая философия чувства, «галантный» роман, поэтика.*

The paper deals with the problem of the German «gallant» postbaroque romance with its philosophical and conceptual principles of sensual world of the heroes.

Key words: *artistic philosophy of sense, «gallant» romance, poetics.*

Романічна етика сталості, що склала невід'ємну ланку розгалуженого морально-філософського комплексу ідей німецького бароко, суттєвою мірою визначає проблемне ядро традиціоналістичного роману риторичної епохи, сюжетика якого нормативно організує поведінку спрямованих до моральної досконалості персонажів. Оригінально перетворена словесно-естетичними програмами авторів-романістів бароко та післябарокових напрямів, зокрема рококо і раннього сентименталізму, художньо-філософська етика сталості всотує й переробляє уявлення християнського неоплатонізму і спирається на розумові тенденції неостойцизму. Її положення конституують виразну епістемологічну константу жанру й, будучи зреалізованими майстрами слова у системі образно-психологічних рішень широкого діапазону, окреслюють концепцію добродесного кохання романістики Німеччини протягом століття. Серед етико-психологічних рішень такого плану ми виділяємо зокрема наступні: кодекс взаємної щирої відданості вірних закоханих, філософію внутрішньої стійкості людини в нескінченних мирських випробуваннях,

© Пастушенко Л.І., 2012

важливий принцип ставлення героя до життя й самооцінки себе та своїх можливостей під час перебування у сфері нелегкого земного існування.

У сукупності провідні ціннісні орієнтири системи *Beständigkeit* намічають і логічно мотивують духовний стрижень *constantia* як моральну опору особистості посередині динамічно несталій стихії мінливості життя й очевидної крижосоти та нестабільності людської долі. Динаміка етичної думки протягом століття показує, що післябароккові літературні напрями у цілому сприймають значення етичного нормативу *Beständigkeit*, хоча пріоритетний статус беззаперечного постулату ним поступово втрачається: переоцінка художньо-особистісного зображального аспекту образу людини, нове відчуття чарівності життя у кожній його поточній миті провокує експерименти письменників з романічними уявленнями сталості у психології персонажів аж до перегляду позитивного смислу *constantia*, що тим не менше не виключає даного світоглядного принципу з стрижневого складу етико-філософської концепції кохання письменників кінця XVII ст.

Можна стверджувати, що бажаний принцип стабільності духовного світу людини задає письменникам художньо-філософський ритм осмислення й зображення алегоричного балансу особистісних цінностей, витриманого в ключі духовного опосередкування інтимного й космологічного, зрівноважування земного й небесно-есхатологічного починань, а також визначає міру реалізації прагнень «я» у контексті найближчого середовища. Роман кануну сентименталізму, що більш диференційовано сприймає інтелектуально-психологічну природу людини та протиріччя її душевного світу, заглиблюючись у перипетії сердечно-емоційного життя зокрема, буде не тільки окремі ключові мотиви й сцени, але навіть цілі тексти на основі художнього експерименту з логікою *Beständigkeit*, чим також підтверджує значимість даного етичного постулату для естетики й художньої філософії добродесного кохання німецького роману. Ми маємо на увазі передовсім творчість А. Бозе (Таландера), щодо якої не поділяємо ані зневажливого ставлення, ані дослідних упереджень стосовно манери автора, нібито відзначеної «схильністю до сатиричної скандальності», «плоско-дотепної графоманії» [1: 119], «театралізованого зображення амурних ігор і інтриг» [2: 43], спрощення сюжетної дії роману [3: 128–129]. Через образливу репутацію поверхово розважального або навіть непристойного [4: 259; 1: 119] Бозе виключений із числа значних письменників, що заслуговують проте пильної уваги й ретельного вивчення (див.: [5; 6]).

Підступи до характерної для наступного розвитку літературного сентименталізму поетизації «чутливої інстанції серця» [7: 38] можна відчутти в ключовому для «галантного» напрямку літератури Німеччини романі Бозе «Люб'язна європеїка Костянтина» (1698). Прикметно, що значиме ім'я героїні-удови містить уже не поетизований, а негативний відтінок: автор натякає його семантикою на ефект сліпої страсті, оскільки відданість жінки обов'язку зберігати вірність пам'яті покійного чоловіка відіграє з нею злий жарт, адже Норман живий і під чужим ім'ям одружений з іншою. Письменник створює сюжет-ситуацію, в основі якого лежить серія зустрічей Костянтини з кавалерами – покорителями сердець, потенційними кандидатами у чоловіки. За зовнішнім плином дії можна розпізнати глибокий та інтенсивний аспект динаміки внутрішніх подій, що видає сюжет пригод серця. Любовні захоплення, побачення, розлуки, перипетії нюансованих почуттів від страждання до надії створюють емоційно піднесену атмосферу заоханості та невтомних пошуків персонажами Бозе істинних прихильностей та «вічних»

прив'язаностей, котра складає ідейно-естетичну особливість і власне матерію жанру «галантного» роману і одночасно характеризує його як джерело формування напрямку *Empfindsamkeit*.

Відступаючи від традиції роману бароко, Бозе насичує свій, проникнутий тонкими спостереженнями за психологією поведінки закоханих, твір неметафізичною свідомістю розподілу земного та небесного планів: «Хоча шлюбні союзи й укладаються на небесах, але безумства кояться все ж таки на землі» [8: 157]. Відповідно до цього й життя почуттів людини тлумачиться без посилянь на надприродні причини, а зумовлено, на думку автора, знаменною для нового роману бінарністю – «*der Himmel und die Natur*» [8: 554], тобто дилема божественного й земного планів поступається місцем більш чіткої й тверезо осмисленому співвідношенню волі небес та людської природи. У даному творі Бозе майже безсторонньо й аналітично досконально трактує протиріччя любовних почуттів центральної «галантної» пари, по відношенню до якої безоглядне й за будь-яких обставин незмінне служіння барокового аристократа своїй сердечній володарці здається майже простим та психологічно нерозчленованим рішенням.

Любов героїв у осмисленні Бозе – це справжня хитромудра дипломатія (*Politik*), в якій персонажі переслідують власні цілі, відстоюють різними способами свій прагматичний інтерес «*unter einem politischen Vorwande*» [8: 183], – процес, в якому одне з провідних місць посідає мотив зваблення почуттів. Суперечлива мозаїка стосунків включає удавання, розіграш, ніжність, підозрілість, взаємну недовіру та гру в почуття, коли компліменти поступаються місцем розчаруванню та обоюдним докорам, бажання уразити – спалаху ревності, за щирою прихильністю до партнера слідує охолодження, освідчення змінює бажання обережної дистанції. За щирою прихильністю до партнера слідує охолодження, потім – розставання й нова зустріч. Ця складна й мінлива палітра любовних почуттів, представлена в епічно концентрованому романі, виникає багато в чому навколо прагнення чоловічого персонажа зберегти незалежність і автономію, «любити Костянтину / але не вступати з нею в шлюб» [8: 183]. В основі даного рішення лежить індивідуальна психологічна мотивація: обережному героєві рисуються «тисячі небезпек» в одруженні з особою – втіленням «європейської галантності», – надмірні гідності люб'язної й витонченої героїні становлять у зображенні Бозе якийсь нав'язливий лейтмотив-каталог більш ніж чудових властивостей, розроблений з буквральними повторами й метафоричним обігранням поняття *galant*. Наприклад, вставна характеристика героїні така: «*Bey ihr findet sich eine ganz ungemeyne und recht artige Harmonie der galanten Sitten / und Geberden / welche der Leibes-Schönheit ungemeyn zustatten kommet... Sie hat an Anmuth und Lieblichkeit / wie auch an Wunder-würdigen Qvalitäten ihres gleichen nicht. Ihr ganzes Wesen besteht in Sanfftmuth / Güte / Clementz und lauter Annehmlichkeiten*» [8: 71–72]. «Галантне» листування героїв спирається на особливу мовну клишованість, створювану нескінченим множенням епітетів семантичного ядра «граціозного», обміном *real-complimenten* [8: 344], наскрізними мотивами незрівнянної принадності дами, її примх (*Grillen*). Роман насичений французькими стійкими модними зворотами (при переконанні, що далеко не все французьке – поштиво: «*manierlich*» [8: 257]), гармонізованою ідеєю приємного сприйняття життя, містить переосмислення традиційного романічного «*nach guter Romaner Art*» [8: 312] у напрямку культу граціозного, миловидного, чарівного, витонченого, чемного.

Відступаючи від метафоризованої мови-канону «високого» роману бароко, Бозе виробляє «витончений» (zierlich) стиль, за допомогою якого створюється образний світ «галантного»: тонкі хитросплетення колізій і почуттів, спосіб життя героїв (їх етикетна поведінка, витончене спілкування – Conversation, змістовне цікаве дозвілля – відвідування опери, читання романів, благопристойне застілля, обмін візитами, гра в кості), образ граціозної героїні («сьогоденне чудо світу» [8: 72], «галатна у своїй досконалості дама» [8: 164]), ідеал honnêteté. Епітет «галантний» застосовується до наступного понятійного ряду: Leute [8: 53], Auffputz [8: 65], Mine [8: 98], Gespräche [8: 155], Leben [8: 165], Paar [8: 188], Conduite [8: 224], Liebe [8: 259], Schreib-Art [8: 404], Losament [8: 532], Schmuck und Kleidung [8: 592], – очевидно, що це ключове поняття максимальне широко захоплює етику поведінки й культурну філософію стилю й способу життя людини в програмі «галантних» авторів, окреслює своєрідний кодекс образу мислення закоханих.

Роман перебудовується, зберігаючи трансформоване романічне як історію «галантних» закоханих, у якій чоловічий персонаж займає «сильну» позицію, перебуваючи в ролі того, кого спокуюшати, чие серце дама відчайдушно прагне завоювати. У тому ж руслі трактується психологічна проблема самої центральної героїні, думки й почуття, а також поведінка якої відзначені суперечливою подвійністю. З одного боку, вона переконана в згубності заміжжя й дає собі клятву не виходити заміж у черговий раз, з іншого боку – прагне «затягти» (ins Garn ziehen [8: 310]) чергового шанувальника й прив'язати його до себе доступними їй засобами, так що інтимні плани й таємні спонукання Костянтини засновані на тонкому розрахунку і не щоразу нею усвідомлюваній чисто жіночій своєкорисливості: daß du ihn so weit bestricest / ...mit dir eine Vermählung einzugehen [8: 379].

Щиросердечна непослідовність і внутрішні коливання Костянтини проявляються в тому, що вона те в запальності заявляє, що «не вийшла б навіть за принца» [8: 412], те відступає від своїх намірів і вважає своє упередження «шкідливою впертістю» [8: 291]. В обох взаємовиключних випадках Костянтина проявляє щирість під впливом хвилини. Передбачаючи сентименталізм, Бозе протиставляє не тільки розум і почуття, але усвідомлене й несвідомо-інтуїтивне, їхню складну боротьбу в душі героїні, що створює роздвоєність жіночої душі. Оповідач визнає, що міркування героїні про шлюб («Шлюб змушує підкорятися / навіть коли партія вдала. Я високо ціную волю / якої повністю розташовують тільки в незамужньому стані...» [8: 302]) «не цілком ідуть від серця» [8: 302], – раціональне й почуттєве в душі героїні, по-жіночому слабкої, розходяться й протилежно розведені. Дане протиріччя знаходить свою паралель у лінії долі Вандайма. Настільки ж уперто упереджений проти шлюбу, як і Костянтина («Цей тяжкий тягар подружніх уз» [8: 155]), «парно»-відповідний за складом душі чоловічий персонаж, чия історія розбитого серця співвідноситься з образом героїні, прагне зберегти незалежність, у тому числі й від придворної служби, і віддає перевагу насолодам самотності: «Я не продам своєї волі ні за які гроші» [8: 155]. Письменник прагне до максимального урахування індивідуальних чинників тих чи інших поступків та міркувань людини. Тут позначається уже не юний вік чоловічого персонажа, що повертає до розважливості, коли «усі незручності шлюбу порівняно із задоволеннями занадто ретельно зважують на вагах» [8: 369], а також відіграє роль драматична особиста доля, – передчасна смерть гаряче улюбленої нареченої, у Вандайма своя серцева передісторія, що визначає психологію й долю персонажа.

У змалюванні Бозе кохання уособлює неоднозначну, пластичну й надзвичайно складну у психологічному відношенні субстанцію. Так, дозволяючи своєму прихильникові Вандайму упадати за собою, Костянтина уступає, проявляє слабкість. Відверто визнаючись у своїх почуттях, вона втрачає владу над ним, а обіцяючи йому побачення, поцілунок, вона поступається позиціями: «Тому що згодом вона поступилася / то багато з його жагучих бажань ослабшали» [8: 370], вона не може більш його зачарувати, поки, упевнившись у його охолодженні, не пориває перша їхніх відносин, за чим слідує каяття Вандайма й новий сплеск почуттів у його душі. Парадокси проявів почуттів «галантної пари», нібито в душі преціозників упередженої проти шлюбу й все-таки націленої саме на нього, коментує в просторічному стильовому реєстрі слуга, що перекладає не пояснені вигадливі пориви закоханих на мову природної розсудливості, властивого простолюдині: «Що це за милі справи / коли люди прагнуть бути поруч / але при цьому біжать у різні сторони?.. Те вони прагнуть / те знову ні / і уявляють собі безліч труднощів / які відразу б відпали / якби вони стали подружньою парою. І якщо вже в їхні голови вселилося навіяне бачення / те розсьорбувати все доводиться бідному гінцеві-слузі» [8: 554], формула «галантної» поведінкової колізії зазнає раціонального опрощення.

Однак фінальне з'єднання героїв обумовлене не тільки каяттям і запізними прозрінням чоловічого персонажа, але й прозаїчною матеріальною практикою, раптово одержаним у спадок багатством Костянтини й пов'язаними з цим щасливим випадком тверезими розрахунками Вандайма: «Він сподівався поклонитися своєму сьогоденному золотому сонцю... тепер Вандайм серйозно захотів одержати таку теплу підкладку під свою шубку» [8: 581]. Поеднуючи в єдиному мовному ряді стильовий поетизм із прозаїзмом, оповідач, що іронізує, пропонує грайливий компроміс для вирішення центральної колізії, тому що внутрішня проблематичність знімається багато в чому за рахунок уведення зовнішніх, не пов'язаних із психологією любові, додаткових обставин.

М'який еротичний натяк оповідача у фіналі на відсутню ще молодим «насолоду міцними обіймами в подружній постелі» [8: 595] ще раз дозволяє відчутти сенсуальне новаторство, притаманне концепції любові «галантних» письменників. Метафорична мова кохання значною мірою відчувається автором як умовність, тому що подібне лабіринту почуття (Irr-Garten) не відповідає істинній природі (Naturell) людини [8: 257]. При цьому Бозе руйнує конвенціональний код успадкованого романічного і створює натомість більш невимушене своє: «У якому романі ви знайшли такі формулки?» [8: 340], – вигукє героїня у відповідь на адресований їй вигадливий у своїй штучності комплімент. Зменшуючи екзальтований пафос славослів 'я коханців («...і справді, у цих похвалах не все було вигадано» [8: 332], – формула антифразиса), голос оповідача звучить тверезою противагою пафосу одушевлення героїв, травестуючи в тому числі, приміром, також і кліше закоханості за портретом: у подарованому портреті була тільки та подібність із оригіналом, що «обидва мали очі, рот і ніс» [8: 106].

Змальовуючи афективну мову кохання, Бозе вдається до системних позначень рококо з характерним для його світосприймання піднесенням семантичного ядра «граціозного» – artig, anmutig, liebreizend, angenehm, höflich, polit, liebenswürdig, manierlich, яке явно тіснить бароковий етичний примус величної постійності. Трактуючи любовний сюжет, письменник опирається на характерну просвітницьку оцінку любові як почуття, природного для людини: Die Natur weiset uns dazu an... [8: 347]. Бозе відступає як від ідеального

платонізму, так і від традиційної для німецької літератури ще з часів середньовіччя ідеї гріховності жіночої природи. Письменник-мислитель розрізняє три види любові: порочну, подружню, галантну (*honnette* [8: 258]), а також проводить розмежувальну лінію між коханням і шлюбом, тому що любити й вступити в шлюб – це «принципово різні речі» [8: 412]: укласти шлюб можуть і повинні рівні (*gleiche*), тоді як нерівним (*ungleiche*) слід задовольнитися «любов'ю без подальших намірів» [8: 412], так наповнений увагою до реальних обставин життя особистості в суспільстві й враховуючий досвід преціозного кохання сюжет «галантного» роману виходить на осмислення сучасного, обумовленого соціально-становими чинниками інституту шлюбу.

Хоча вустами Костянтини письменник і обіграє книжкове «високе» романічне, як би підкреслюючи переважний адресат романів – жіночу аудиторію, більш чуйну до романічних вигадок («Перечитайте всі романи / де так правдоподібно представлено / як закохані досягають найвищої досконалості. Хіба немає людей / які в дійсності просунулися б так далеко або ще далі / чим оповідають про цих вигаданих персонажів?» [8: 251]), але така жагуча неоплатонічна апологія лише відтіняє істинну дистанцію між «придворно-історичними» романами бароко й творами Бозе, що виважує простиму людську матерію вчинків і практичних стосунків значно більшою мірою, ніж ідеальний божественний складник, важливий, але не визначальний у природі людині.

Таким чином, логіка осмислення долі закоханих у суспільстві, насамперед жінки як носія найбільш ширих і вірних почуттів, не позбавляє автора ані сумніву у можливості ідеальних, вільних від тверезого розрахунку відносин закоханих, ані ревізії позитивного смислу *constantia*, перетвореного у персоніфіковану жіночу приналежність образу Костянтини, що уособлює вірність попри все, але іноді вже навіть собі на шкоду. Тим не менше автор далекий від засудження переконань добродесної героїні, як і від можливої трактовки їх в річищі дамських оман. Насправді аналізований матеріал показує, що нова концептуальна міфологема добродесного кохання «галантних» письменників і його характерологічне уособлення в образі героїні (*Constantine*), очевидно, спираються на урахування плідних літературних традицій осмислення любові і реалізують збагачувальну для літературного розвитку логіку художньо-філософського феномену природних почуттів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Hettner H. *Geschichte der deutschen Literatur im achtzehnten Jahrhundert*: In 2 Bd. / H. Hettner. – Berlin und Weimar : Aufbau-Verlag, 1979. – Bd. 1. – 792 S.
2. Bürger Th. *August Bohse // Deutsche Schriftsteller im Porträt*: In 2 Bd. / [Hrsg. von Martin Bircher]. – München : Verlag C. H. Beck, 1979. – Bd. 1. – S. 43.
3. Rötzer H. G. *Der Roman des Barock 1600 – 1700. Kommentar zu einer Epoche*. – München : Winkler Verlag, 1972. – 188 S.
4. Goedecke K. *Grundriß zur Geschichte der deutschen Dichtung*. – Dresden : Verlag von L. Ehlermann, 1977. – 384 S.
5. *Hauptwerke der deutschen Literatur. Darstellungen und Interpretationen* / [Hrsg. von Manfred Kluge und Rudolf Radler]. – München : Kindler Verlag, 1974. – 623 S.

6. Metzler Autoren Lexikon. Deutschsprachige Dichter und Schriftsteller vom Mittelalter bis zur Gegenwart / [Hrsg. von Bernd Lutz]. – Stuttgart : J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1986. – 673 S.

7. Bohse A. Die Albanische Sulma / August Bohse. – Cölln : Peter Marteau, Anno 1689. – 496 S.

8. Bohse A. Die Liebenswürdige Europäerin Constantine / August Bohse. – Frankfurth und Leipzig : Verlegts Christoph Hülße, Anno 1698. – 612 S.

УДК 82-1/-9

Белоус Н.В.

(Мелитополь, Украина)

ЛИРИЧЕСКИЕ МОТИВЫ ПОЭЗИИ АННЕТТЫ ФОН ДРОСТЕ-ГЮЛЬСХОФ

Стаття присвячена вивченню ліричних мотивів в творчості німецької поетеси Аннети фон Дросте-Гюльсхоф у річизці співвідношення з поетикою літературної течії Німеччини середини XIX ст. – «високого» бідермейера.

Ключові слова: «високий» бідермейер, лірична поезія, мотив.

Статья посвящена изучению лирических мотивов в творчестве немецкой поэтессы Аннеты фон Дросте-Гюльсхоф в русле соотношения с поэтикой литературного течения Германии середины XIX в. – «высокого» бидермейера.

Ключевые слова: «высокий» бидермейер, лирическая поэзия, мотив.

The article considers lyric motifs in poetry of German poetess Annette von Droste-Hülshoff. The article deals with collation of Annette von Droste-Hülshoff works with “high” Biedermeier – German literary school in the XIX century.

Key words: “high Biedermeier”, lyric poetry, motif.

Предмет данной статьи составляет мотивный фонд лирической поэзии крупнейшей немецкой поэтессы А. фон Дросте-Гюльсхоф, по отношению к которой известная сдержанность ученых-литературоведов только в последнее время начинает уступать место искренней заинтересованности проблемами творчества, что сопровождается отрадной переоценкой творческой репутации блестящей художницы слова. Однако и до сих пор еще приходится читать нелестные характеристики и эпитеты по отношению к ней как потомственной аристократке и католичке, например: «Анна фон Дросте-Хюльсхоф сознательно и последовательно представляла „консервативную“ линию литературы 1815 – 1848 гг.» [1: 77]. Поэтическое наследие Дросте принято понимать и трактовать в ключе узкой камерности, патриархальности, вынужденно ограниченной замкнутости душевной жизни. Отдавая дань исповедальной тенденции лирики поэтессы, исследователи вместе с тем еще сильно колеблются в оценке религиозных позиций лирического «я», подчеркивают настроения смирения и уничижения в самооценке.

© Белоус Н.В., 2012